

دانشگاه تهران
دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی
گروه آموزشی کتابداری

نهادینه شدن کتابخانه های عمومی

مربوط به درس: کتابخانه های اجتماعی
استاد مربوطه: دکتر نادر نقشینه
تهیه کننده: بهروز رسولی

نیمسال اول 88-1387

تعریف مفاهیم کلی:

نهاد:

نهاد (Institution) در برابر سازمان کمه ساختاری است با هدف افزایش بازدهی و کارایی عبارت است از ساختاری انطباق پذیر با بعد ارزشی بسیار قوی که تنها به خاطر خدمات و کالاهایی که ارائه می نماید دارای شخصیت ممتاز و ارزشمند است بلکه اعضای آن زندگی خود را متکی به آن دانسته و هر گونه تغییر در آن، و یا از بین رفتن آن (بعکس سازمان که صرفاً موجب از میان رفتن یک سری مشاغل می گردد) اثراتی بر روی اعضای نهاد و کل جامعه دارد) (213:8).

نهاد اجتماعی:

اگر جامعه ای خواهان بقای خود است، باید نیازهای اساسی و اجتماعی معینی را معینی را برآورده سازد. شیوه های برآوردن این نیازها را نهاد اجتماعی گویند. در واقع نهادها مجموعه ی ثابتی از ارزشها، هنجارها، پایگاهها، نقشها و گروههایی هستند که حول محور یک نیاز اجتماعی و اساسی به وجود می آیند (2: 633-632)

کارکردهای جامعه، جریان ها یا پویش های (processes) پیچیده ی گوناگون به وجود می آورند و جریان یا پویش پدیده ای است که با تغییر مداوم، به شبکه ای از پویش پیچیده ی اجتماعی که به هدف یا هدف های مهم و معینی ناظر است و کل یگانه ای به وجود می آورد، نهاد اجتماعی (social- institution) نام داده اند و چون این پویش ها معمولاً به یاری وسیله هایی متحقق می شوند، کلمه نهاد اجتماعی گذشته از معنی اصلی، خود بر محل و ساختمان ها و سایر وسایلی که برای این پویش ها ضرورت دارند، نیز دلالت می کند. شبکه پویش های آموزشی و پرورشی اکنون نهادی مستقل است که سابقاً وابسته ی نهادهای اقتصادی و خانوادگی و دینی شمرده میشده است (7: 346).

نهاد دارای کارکرد اجتماعی است که به نحوی مستقل از اراده ی اعضاء به حیات خود ادامه می دهند. نهادهای اجتماعی دارای هنجارهایی است که گرایش به اجباری بودن دارند و در طی نسل های متمادی نهاد هدفهای آشکاری راتعقیب می کند. نهادهای اجتماعی از استمرار و دوام در طول تاریخ برخوردار است، چرا که نهادها مقاوم هستند، به تدریج و آرام تغییر می کنند و بالاخره در مقابل جریان های مخالف به مراتب بیشتر از ساختهای گروهی مقاوم هستند. نهاد هم در ارتباط با نسل ها دگرگون می شود و هم انسان ها را دگرگون می کند (6: 215-213)

اگوست کنت نهاد اجتماعی را همچون یک اندام در کل ارگانسیم اجتماعی تصور میکند، که نمی تواند جدا از دیگر اندام ها مفهوم اصلی خود را داشته باشد. از این رو باید آن را در درون کل ارگانسیم جامعه، و با توجه به روابط و کنش های متقابلی که با دیگر نهاد ها دارد، بررسی کرد (4: 113)

هربرت اسپنسر اجزاء و پایه هایی که عهده دار انجام کارکردهای اجتماعی هستند را نهاد می خواند (5: 432).

نهادینه شدن:

نهادینه شدن (Archetype) فرهنگ یا به عبارت دیگر شیوه ای که فرهنگ به عنوان جزئی از ساختار واقعی نظام اجتماعی در می آید. در نهادینه کردن، معیار و ارزش مشخص با سرشت و رفتار فرد عجین شده است (2: 634).

تعریف نیاز:

- عبارت است از یک خواست که باعث رها شدن انرژی می گردد و در نتیجه نیرویی ایجاد می شود که رفتار خاصی را موجب می گردد.

- نیاز عبارت است از احساس کمبود در فردی که وی را به انجام حرکتی برای رفع آن وا می دارد (8: 214-213).

نیاز اطلاعاتی:

واژه نیاز اطلاعاتی به نیازی اشاره می کند که باید از خدمات اطلاع رسانی یا از مواد و منابع اطلاعاتی تأمین شود. در اینجا فرض شده که استفاده از اطلاعات، نتیجه برآورد هشدن نیاز اطلاعاتی است. چون نیاز اطلاعاتی در ذهن کاربر است، مستقیماً مشاهده نخواهد شد و فقط با مشاهده ارقام اطلاعاتی مصر فشه یا پاس خهای سؤالات، قابل استنباط است. در بررسی نیازهای اطلاعاتی، فرد محقق برای شناسایی موضوعات مورد نیاز تلاش می کند (3: 113).

- افراد مرتباً به اطلاعات نیاز دارند و تمام فعالیتها دارای نیاز اطلاعاتی است؛
- نیاز اطلاعاتی نتیجه ظهور مشکل در یک موقعیت خاص است؛
- نیاز اطلاعاتی تحت تأثیر عوامل اقتصادی، سیاسی و محیطی است؛
- نیاز اطلاعاتی با خدمات اطلاع رسانی بر آورده میشود (3: 119).

همه افراد یک جامعه چون در طول زندگی خود با مشکلاتی مواجه می شوند و برای حل این مشکلات نیاز به اطلاعات دارند و این همان مفهوم نیاز اطلاعاتی است که در سطور بالا تعریف آن رفت. اما باید دید که در جوامع مختلف این نیاز اطلاعاتی چگونه برطرف می شود؟ این بستگی به فرهنگ یک جامعه و آموزش های دارد که به افراد جامعه داده می شود. در برخی از جوامع این نیاز با مراجعه به کتابخانه رفع می شود و در برخی جوامع با سؤالات شفاهی و ... و همچنین به آموزش هایی که به فرد داده شده است. اما کتابخانه ای که افراد جامعه بیشتر از آن استفاده می کنند؛ کتابخانه های عمومی هستند که در بطن جامعه قرار دارند. استفاده ی افراد جامعه از این گونه کتابخانه ها یعنی نهادینه شدن آنها در جامعه.

نهادینه شدن کتابخانه های عمومی در ایران:

مردم ایران مثل هر کشور دیگری در زندگی خود با مشکلاتی مواجه می شوند و برای حل این مشکلات نیاز به اطلاعات دارند. اما تجربه نشان داده است که ایرانی ها از آن دسته افرادی نیستند که با مراجعه به کتابخانه نیاز اطلاعاتی خود را برطرف کنند بلکه بیشتر با سؤالات شفاهی این نیاز را برطرف می کنند (9).

اما چرا در ایران کتابخانه های عمومی نهادینه نشده اند؟ و یا به عبارت دی گر ارزش و کاربردهای کتابخانه های عمومی هنوز به خوبی در جامعه ما مشخص نشده است؟ و چرا مردم برای رفع نیاز اطلاعاتی خود به کتابخانه ها مراجعه نمی کنند؟ دلایل مختلفی می توانند بر این مهم تأثیر بگذارند. شاید از جمله ی این عوامل اینست که اصلا مردم نیاز به

اطلاعات ندارند؛ و یا شاید نیاز اطلاعاتی آنها طوری نیست که کتابخانه جوابگوی آن باشد. این که مردم نیازی به اطلاعات ندارند یک اشتباه آشکار است. اما اینکه نیاز مردم توسط کتابخانه رفع نمی شود؛ دلیلش می تواند این باشد که یا که در کتابخانه منابعی وجود ندارند که بتوانند جوابگوی نیاز مردم باشند که این هم به مجموعه سازی کتابخانه و سیاست هایی بستگی دارد که کتابخانه برای مجموعه سازی بکار می بندد؛ که این مجموعه سازی قاعدتاً باید متناسب با نیازهای جامعه باشد (که متأسفانه در کشور ما به این مهم کمتر اهمیت داده میشود) که این موضوع از اهمیت زیادی برخوردار است و می تواند عامل جذب و دفع مردم نسبت به کتابخانه باشد. و یکی از راههایی که می توان آن را برای نهادینه شدن بهتر کتابخانه ها در جامعه بکار بست مجموعه سازی درست کتابخانه ها است.

یکی دیگر از دلایل که باعث می شود مردم به کتابخانه ها مراجعه نکنند می تواند این باشد که مردم برای رسیدن به پاسخ سؤالات خود یک منبع آسان تر را انتخاب می کنند و آن شفاهی پرسیدن این سؤالات از افراد دیگر جامعه است. اما افراد جامعه چرا روش پرسش شفاهی که اعتماد کافی به آن نیست را به جای مراجعه به کتابخانه که اطمینان کافی به آن هست را برای رسیدن به نیاز اطلاعاتی خود انتخاب می کنند؟ (9) که این مهم اولاً می تواند به فرهنگ یک جامعه ربط داشته باشد و دوران کودکی.

در تعریف فرهنگ اختلافات زیادی وجود دارد؛ کمیسیون فرهنگی یونسکو/۱۹۸۳ فرهنگ را اینگونه تعریف می کند: مجموعه ای پیچیده از خصوصیات احساسی فکری و غیر مادی که به عنوان شاخص جامعه و یا گروهی اجتماعی مطرح می شود و به طور کلی می توان گفت که فرهنگ به معنی ادب، تربیت، دانش، علم و معرفت، ادب و رسوم و هنرها و سنتهای مخصوص یک جامعه است که در طول سالیان دراز شکل گرفته است. چیزی را که طی سالیان دراز شکل گرفته است را نمی توان یک شبه تغییر داد و تغییر دادن فرهنگ یک جامعه تدریجی صورت میگیرد.

دوران کودکی:

مهمترین دوره یادگیری و پرورش در آدمی دوره کودکی و نوجوانی است (1:15). اگر در این دوران انسان به چیزی عادت کند و ملکه ذهنش شود مشکل آن را از یاد خواهد برد. مطالعه یکی از این عادت هاست که ما می توانیم در فرزندان خود به وجود بیاوریم.

عادت مطالعه در دوران کودکی می تواند از جاهای زیادی می تواند کسب شود؛ اما دو محیط اصلی و مهم که نقش بسزایی می توانند ایفا کنند: الف) خانواده و ب) مدرسه است. از آنجایی که در خانواده های ایرانی کمتر به مطالعه اهمیت داده می شود به ناچار باید ما روی مدارس و سیستم آموزشی در مدارس متمرکز شویم.

سیستم آموزشی:

سیستم آموزشی در کشورهای مختلف متفاوت است و در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه و توسعه نیافته فرق می کند. ایران یک کشور در حال توسعه است (به جز غرب اروپا، ایالات متحده، روسیه، استرالیا، نیوزیلند، ژاپن و رژیم صهیونیستی، بقیه کشورها جزو کشورهای در حال توسعه طبقه بندی می شوند). در واقع یکی از تفاوت های کشورهای توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه همین سیستم آموزشی است. همکنون سیستم آموزشی که در کشور ما

اجرا می شود؛ یک سیستم کاملاً یک طرفه است و معلم نقش همه چیز را ایفا می کند. ما هیچ وقت از دانش آموز و حتی در اکثر دانشگاه هایمان از دانشجو پژوهش و تحقیق و یا لاقلاً چیزی که دانش آموز و دانشجو مجبور به استفاده از کتابخانه برای رفع مشکل خود شود؛ خواسته نمی شود. در نتیجه می توان به طور کلی می توان گفت که افراد جامعه اصولاً نیازی به استفاده از کتابخانه ندارند. در مدارس که اصلاً به تحقیق و پژوهش اهمیت داده نمی شود و هیچ یک از مدارس ایران یک کتابخانه ی آموزشی که بتواند دانش آموز را به سمت خود جذب کند را دارا نیست؛ در چنین جامعه ای که اینگونه به کتابخانه ی آموزشی اهمیت داده می شود چگونه می توان کتابخانه های عمومی را نهادینه کرد؟!

پس با توجه به بیانات پیشین می توان گفت که نهادینه شدن کتابخانه های عمومی به نهادینه شدن کتابخانه های آموزشی و امر تحقیق در مدارس ما است. در حال حاضر اکثر افرادی که نسل بعدی را شکل می دهند به مدرسه می روند پس اگر در این دوران بتوان آنها را به استفاده از کتابخانه تشویق کرد و سوق داد؛ در بزرگسالی هم آنها به کتابخانه هایی عمومی مراجعه خواهند کرد.

اما یک مطلب دیگری که نباید از آن غافل شد این است که افراد به طور کلی به دو منظور به کتابخانه ها مراجعه می کنند: الف) برای برطرف کردن نیاز اطلاعاتی و آموزش و ب) برای پر کردن اوقات فراغت. در مورد قسمت اول در سطور بالا به اندازه نیاز شرح داده شد. اما در کتابخانه های عمومی ما غیر از کتاب چه امکانات دیگری وجود دارد؟ می توان گفت که راه دیگری برای کشیدن مردم به سمت کتابخانه های عمومی گذاشتن امکانات جانبی برای استفاده همه سنین است.

فهرست منابع:

1. برک، لورای. روانشناسی رشد (از لقاح تا کودکی). ترجمه یحیی سید محمدی. تهران: ارسباران، 1368.
2. شایان فر، علیرضا. دایره المعارف تطبیقی علوم اجتماعی. - تهران: کیهان، 1379، ج.2.
3. عینی، اکرم. "مروری بر نیاز اطلاعاتی و مفاهیم آن". **اطلاع شناسی**. پاییز و زمستان 1384: 110-124.
4. فرسار، احمد. جامعه شناسی: اصول و مبانی و نظریه پردازان. - [تهران]: نشر واحدی، 1377.
5. محسنی، منوچهر. جامعه شناسی عمومی. - تهران: کتابخانه طهوری، 1353.
6. محسنی، منوچهر. جامعه شناسی عمومی. - تهران: کتابخانه طهوری، 1374.
7. مساوات آذر، مجید. مبانی جامعه شناسی. - تبریز: احرار، 1372.
8. معینی، صغرا. فرهنگ واژه ها و اصطلاحات مدیریت و سازمان. - تهران: وزارت کشاورزی، 1370.
9. نقشینه، نادر. جزوه ی درسی تاریخ اجتماعی کتابخانه ها. دانشگاه تهران، نیمسال اول، 1387.